

Кафедра бандури

Методологія наукових досліджень (індивідуально)

Освітній ступінь	магістр	Курс	1
Спеціальність	025 Музичне мистецтво	Семестр	2
Освітньо-наукова програма	«Народні інструменти: «Бандура»		
Статус	Цикл загально- професійної підготовки	ECTS	4
		Годин	120
		Індивідуальні заняття	40
Форма контролю	<u>Залік</u>	Самостійна робота	80

Інформація про викладача

ПІБ	Панасюк І. В., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри бандури Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського
e-mail	ivanpanasiuk17@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Навчальний курс «Методологія наукових досліджень (інд.)» є важливою складовою фахової підготовки студентів-виконавців, які по закінченню освітнього ступеня «Магістр» отримують кваліфікацію «науковець-дослідник». Відповідно, дисципліна передбачає засвоєння специфічних знань, умінь та навичок в об'ємі, який також необхідний для подальшої педагогічної діяльності молодих фахівців, викладачів дитячих закладів мистецтв.

Основна мета курсу полягає у формуванні у магістрів навичок наукового мислення, збирання та обробки матеріалу, поглиблення аналітичних здібностей та вироблення умінь з підготовки наукових публікацій різних видів.

Головним завданням курсу «Методологія наукових досліджень (індивідуально)» є ознайомлення студентства з основами написання науково-дослідних робіт, його обізнаність з понятійно-категоріальним апаратом, необхідним для підготовки різного роду праць. Особлива увага приділяється формуванню вмінь студентства аналізувати наукові публікації за змістом і структурою, визначати методи, застосовані для написання конкретної статті, правильно застосовувати правила підготовки науково-дослідних робіт, навчанню роботи з науковою літературою і комплексом джерел для музикознавчого дослідження. Програма курсу орієнтована на набуття практичних навичок підготовки наукових публікацій різних видів.

У РЕЗУЛЬТАТІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ СТУДЕНТ ПОВИНЕН ОТРИМАТИ ТАКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ:

знати:

- специфіку наукової творчості та музикознавчого дослідження;
- відмінності між різними видами наукових робіт;
- вимоги щодо формулювання теми наукової роботи;
- основні правила наукового етикету;
- специфіку застосування методів дослідження на конкретних прикладах;
- послідовність дій при підготовці наукових публікацій.

вміти:

- самостійно аналізувати наукові публікації змістовно і структурно;
- правильно формулювати теми наукових робіт та вміти застосовувати різні методи дослідження;
- готувати науково-дослідні праці різних видів;
- виконувати науково-дослідні роботи на визначену тему

Перелік тем

Модуль I. Науково-дослідницька діяльність: особливості та організація.

1. Зміст і завдання курсу «Методологія наукових досліджень»
2. Особливості наукової творчості
3. Вибір теми дослідження
4. Джерела та історіографія дослідження наукової проблеми
5. Збір емпіричного матеріалу та його систематизація

Модуль II. Науково-дослідна робота: види, вимоги та правила підготовки.

1. Методи наукового дослідження
2. Види наукових публікацій
3. Структура наукової публікації
4. Логіка в науковому дослідженні
5. Правила підготовки наукової публікації
6. Науковий етикет: правила і заборони
7. Написання та редагування тексту

Форми та технології навчання

Дисципліна «Методологія наукових досліджень (інд.)» для студентів освітнього ступеня «Магістр» факультету народних інструментів Академії складається з індивідуальних занять та частки годин для самостійної роботи та підготовки, а також включає контрольні заходи (екзамен, залік).

Навчальні ресурси

Нотний матеріал відповідного бандурного репертуару, музикознавча та методична література за фахом представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії, інтернет-ресурси. Репетиційні приміщення в навчальних аудиторіях, концертних залах Академії надається для проведення занять, репетицій та концертних виступів відповідно розкладу. За умови дистанційного навчання під час карантину або форс мажорних обставин, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали студенти можуть знаходити на сайті бібліотеки Академії <http://lib.knmau.com.ua>.

Кожний змістовний модуль може бути використаний викладачем на будь якому етапі роботи зі студентом протягом навчального періоду. Індивідуальні перспективні та поточні плани роботи складаються

викладачем у відповідності до програмних вимог з урахуванням професійних можливостей та рівня підготовки кожного студента.

Методи контролю

Загальний підсумковий контроль полягає у підведенні підсумків виконання усіх практичних завдань, що виконувалися протягом семестру, усуненням прогалин у засвоєнні окремих питань курсу та вирішенням питання про готовність кожного студента до заліку.

Підсумкове семестрове оцінювання результатів навчальної діяльності студентів проводиться на заліку за чотирибальною шкалою у вигляді оцінок «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», що співставляється зі шкалою ECTS.

Система оцінювання

Семестр 2

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Відвідування занять	10
2.	Самостійна робота	20
3.	Участь у наукових конференціях або тематичних семінарських заняттях, публікації за темою магістерської роботи	20
4.	Залік	50
	Всього	100

Критерії оцінювання знань студентів:

Оцінка «Відмінно»:

Досконала відповідь. Студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний самостійно мислити, може визначати тенденції та протиріччя процесів, правильно обирати підходи та методи, робить аргументовані висновки, вирішує творчі завдання.

Оцінка «Добре»:

Чіткі відповіді з незначними несуттєвими неточностями, або ж відповіді правильні, однак неповні, або при всіх правильних відповідях відсутність достатньої самостійності мислення.

Оцінка «Задовільно»:

Схематичні, неповні або приблизні, частково неправильні відповіді, відсутність відповідей на допоміжні запитання викладача.

Оцінка «Незадовільно»:

Неправильні відповіді на переважну більшість запитань, або повна відсутність відповідей. Студент не засвоїв основного навчального матеріалу, не здатний охарактеризувати відтворити головні методи теоретичного музикознавчого дослідження або визначити сутність головних теоретичних понять методології.

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися студентам з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

Передбачається участь студентів у міжнародних та всеукраїнських конкурсах, фестивалях, концертних програмах, благодійних музичних акціях, участь у майстер класах та стажування у літніх музичних школах/академіях; пасивна та активна участь у міжнародних, всеукраїнських та кафедральних конференціях, круглих столах; відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій, виставок тощо.

Рекомендована література

1. Актуальні напрямки відродження та розвитку народно-інструментального мистецтва в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 1995.
2. Андрієвський В. Микола Лисенко – батько української музики 1842–1912–1962. Торонто: *Вільне слово*, 1962. 22 с.
3. Артемчук Г.І., Курило В.М., Кочерган М. П. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студ. та викл. ВНЗ – К.: Форум, 2000. – 270 с.
4. Барсукова Н. С. Історія формування вітчизняного сольного виконавства на бандурі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22 (209). С. 56–60.
5. Баштан С. В. З історії жанру сольного-інструментального виконавства на бандурі. *Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність* : тези до всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 1997. С 3–4.
6. Баштан С. В. Історія кобзи-бандури та її сучасний розвиток. *Часопис НМАУ*. 2010. № 6. С. 57–60.
7. Баштан С. В. Методика роботи з ансамблем бандуристів. – К.: Муз. Україна, 1982.
8. Баштан С. Пам'яті видатного українського митця І.М. Скляра // Бандура. – 1998. – № 63-64. – С.30-35.
9. Баштан С., Івахненко Л. Бандуристе, орле сизий... – К.: Музична Україна, 1995. – 136 с.
10. Баштан С., Омельченко А. Школа гри на бандурі. Київ : Муз. Україна, 1989. 134 с.
11. Березуцька М. Обробки українських народних пісень у репертуарі ансамблю бандуристів «Чарівниці» Дніпропетровської академії музики ім.М.Глінки. *Культура і музика*. 2018. № 1. С. 153–157.
12. Білозуб Л. М. Народна пісня у творчості українських композиторів. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 157. С. 47-50
13. Білоус В. Психологічні аспекти формування виконавської художньої майстерності. Автореферат дис... канд. мистецтв. – К., 2005. – 16 с.
14. Брояко Н. Теоретичні аспекти виконавської техніки бандуриста. Дисертація канд. мистецтв. – К., 1997. – 167 с.
15. Ваврик О. Кобзарські школи в Україні / О. Ваврик. – Тернопіль. – 2006. – 223 с.
16. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення») // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9/10. – С. 1 – 9
17. Вольнюк О. Розвиток професійної освіти бандурного мистецтва. *Бандура*. 1997. №59-60. С. 26-30.
18. Герасименко О. Феномен Василя Герасименка у бандурному мистецтві сучасності. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка*. 2006. 1 (16). С. 69–75.
19. Горенко-Баранівська Л. І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII–XVIII ст. : автореф. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Горенко-Баранівська Лариса Іванівна. – К., 2001. – 24 с.
20. Гурюхіна Н. Наукові основи теоретичного музикознавства // Питання методології радянського теоретичного музикознавства. – К.: Музична Україна, 1982. – С.5-17.
21. Грищенко У.М., Грищенко О.А., Борисенко В.А. Основи наукових досліджень: Навч. пос. – К., 2001. – 346 с.
22. Губ'як Д. Еволюція конструкторської думки у вдосконаленні бандури. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка*. 2006. 1 (16). С. 85-89
23. Гуменна О. А. Основи наукових досліджень. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – 99 с.
24. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. – К., 1967.
25. Давидов М. А. Українське струнно-щипкове академічне мистецтво: функціонування, проблеми збереження та розвитку. *Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України* : тези всеукр. наук.-теорет. конф. (02.12.2005 р.). Київ, 2005. С. 72–78.
26. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа). – К., 2005.
27. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва. – К.: НМАУ ім. П.І.Чайковського, 1998. – 223 с.
28. Давидов М. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні. – К., 1998.
29. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста. – К.: Музична Україна, 1997. – 240 с.
30. Давидов М. Фундатор кобзарського академізму ХХ століття. *Бандура*. 1995. №4. С. 10-15.
31. Давидов М. Виконавське музикознавство : енциклопедичний довідник. Луцьк : ВАТ «Вол. обласна друк.», 2010. 400 с.
32. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах. 2-ге вид. Луцьк, 2010. 590 с.
33. Давидов М. А. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1998. 207 с.
34. Данилець В. Композиторський та виконавський фольклоризм: термінологічний зміст поняття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. 2018. № 1. С. 87–95.
35. Дубас О. Бандурна освіта в Україні. Шляхи до професіоналізації (про класу бандури в Музично-драматичній школі Лисенка). *Бандура*. 1995. № 51-52. С. 23-27.
36. Дубас О. Становлення та розвиток кобзарських шкіл в Україні (XVII ст.-1 пол. ХХ ст.). Автореферат дис... канд. мистецтв. – К., 2002. – 20 с.

37. Дутчак В. Г. М. Лисенко та Г. Хоткевич на шляху академізації бандурного мистецтва. *Музична україністика: сучасний вимір. № 7: Постаць Миколи Лисенка в європейському й національному історико-культурному контексті.* 2012. № 7. С. 129–138.
38. Дутчак В. Г. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970–1990 рр.: творчість і виконавство : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 1996. – 24 с.
39. Дутчак В. Основні тенденції в сучасному бандурному виконавстві України та української діаспори. *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність.* 2017. Зб. наук. пр. С. 5–13.
40. Дутчак В. Удосконалення бандури в контексті історичного розвитку кобзарства України та діаспори. *Студії мистецтвознавчі. Театр. Музика. Кіно.* 2004. Чис.4 (8). С. 64–72.
41. Дутчак В. Українська бандура: минуле і майбутнє. *Музика.* 1993. № 4. С. 20–21.
42. Ємець В. Кобза і кобзарі. Берлін : Укр. слово, 1923. 112 с.
43. Жеплинський Б. Кобзарськими стежинами. Львів, 2002. 277 с.
44. Зінків І. Бандурна творчість Гната Хоткевича : між традицією і модернізмом. *Інструментальне мистецтво у вищій школі : проблеми і перспективи професійної підготовки.* 2012. № 12. С. 337–342.
45. Золочевський В. Ладо-гармонічні основи української радянської музики. Київ : Наук. думка, 1964. 163 с.
46. Іваницький А. І. Український музичний фольклор: підручник. Вінниця: Нова книга, 2004. 320 с.
47. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів. – К., 1981.
48. Ігнатченко Г. Міжнародний конкурс виконавців Гната Хоткевича. *Музика.* 1998. № 5. С. 5–6.
49. Кабачок В., Юцевич Є. Школа гри на бандурі. – К.: Держвидав. обр. мист-ва і муз. літ. УРСР, 1958. – 246 с.
50. Кирдан Б. Народні співці-музиканти на Україні /Борис Кирдан. – К.: Музична Україна. – 1980. – 180 с.
51. Кирдан Б., Омельченко А. Народні співці – музиканти на Україні. – К.: Музична Україна, 1980. – 182 с.
52. Комаренко В. Українські народні інструменти. – К., 1960.
53. Конопленко-Запорожень П. Кобза і бандура. Вінніпег, Канада, 1963. 170 с.
54. Корній Л.П., Сюта Б.О. Історія української музичної культури: підручник для студентів вищих навчальних закладів України. – К.: НМАУ імені П.І.Чайковського, 2011. – 736с.
55. Котляревський І. Питання взаємозв'язку історичного та теоретичного музикознавства // *Музика.* – К., 1980.
56. Котляревський І. Порівняльно-описовий метод у контексті музикознавчих досліджень // *Наука – навчання: наукові записки культурологічного семінару.* – К., 2001. – С. 15–28.
57. Котляревський І.А. Загальні основи науково-дослідної роботи. – Київ, 2008. – 95 с.
58. Кошиць О. Про Українську Пісню та Музику: монографія. Нью-Йорк: Наша Батьківщина, 1970; Київ: Музична Україна, 1993. 50 с.
59. Кузьмич Я. О. Розвиток професійного бандурного мистецтва: тенденції, школи, композиторська творчість. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка.* 2011. № 60. С. 145–148.
60. Кузьміна Л. Слово про майстра. Федір Коровай. – Харків, 1999.
61. Кун Томас. Структура наукових революцій. – К.: Port-Royal, 2001. – 226 с.
62. Кушнір О. Виготовлення та вдосконалення бандур як важливий чинник професіоналізації бандурного мистецтва. *Музикознавчі студії:* Зб. статей. Дрогобич, 2009. Вип. 21. С. 39-48.
63. Кушнір О. Інструментальні концертні жанри бандурного репертуару. *Українське академічне народно-інструментальне мистецтво в контексті сучасної музичної соціокультури.* Зб. мат. Всеукр. наук.- практ. конф. / Ред.- упор. М. А. Давидов. Київ., 2007. С. 38-44.
64. Кушнір О. Оригінальні інструментальні композиції українських мистців для бандурних ансамблів різного типу. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. Музикознавчі студії.* 2010. №22. С. 231–238.
65. Кушпет В. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.) / В. Кушпет. – К., 2007. – С. 376.
66. Лідін Д. За фольклорними джерелами *Музика.* 1973. № 1. С. 15.
67. Лісняк І. Трансформації виконавської творчості кобзарів-бандуристів на межі XIX–XX століття. *Українське мистецтвознавство.* 2009. № 7. С. 131–135.
68. Лісняк І. М. Академічне бандурне мистецтво кінця XX – початку XXI ст. як відображення провідних тенденцій розвитку сучасної української музичної культури : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2017. 250 с.
69. Лощков Ю. Володимир Андрійович Комаренко. - Харків, 2002.
70. Мокрогуз І. М. Основні методичні видання XX ст. – першооснова виконавства на бандурі. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія.* 2009. № 23. С. 160–166.
71. Морозевич Н. В. Бандурне мистецтво як культурне надбання сучасності : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства: 17.00.03. Одеса, 2003. – 16 с.
72. Муха А. Композитори України та української діаспори: Довідник. Київ. Музична Україна, 2004. – 352 с
73. Ніколаєва Л.М. Основи науково-дослідницької роботи. – Львів, 2003.
74. Ніколенко О. І. Оригінальна інструментальна бандурна творчість в аспекті жанрово-стильової еволюції : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства: 17.00.03. Львів, 2011. – 16 с.
75. Носов Л. Музична самодіяльність радянської України (1917-1967). – К., 1968.

76. Олексієнко О. Бандура у музиці сучасних українських композиторів як чинник збагачення вітчизняної духовної культури. *Духовна культура як домінанта українського життєтворення*: Матеріали Всеукраїнської наук. практ. конф. Київ, 2005. Ч. II. С. 57-62.
77. Олексієнко О. Творчість М. Дремлюги і процес становлення бандурного репертуару: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2003. 170 с.
78. Омельченко А. Мистецтво бандуристів на піднесенні. *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 6. С. 33–35.
79. Омельченко А. Педагогічний репертуар. Випуск 1. Київ : Муз. Україна, 1967. 43 с.
80. Опришко М. Школа гри на бандурі. Київ : Муз. Україна, 1967. 147 с.
81. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / За ред. А.Є.Конверського. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
82. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – № 6. – С. 9-17.
83. Панасюк І. В. Творча діяльність С. В. Баштана в контексті становлення Київської школи академічного бандурного виконавства : дис... канд. мистецтвознав. : 17.00.03; НМАУ ім. П. І. Чайковського / Панасюк Іван Васильович. – К., 2008. – 210 с.
84. Панасюк І. Кобзарство-бандурництво – ретроспектива традицій // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції: до 70-річчя кафедри народних інструментів Київської консерваторії (НМАУ) імені П.І.Чайковського: зб.ст./редактор-упор. М.А.Давидов. – К., 2010. – С. 68-76.
85. Панасюк І. Переплелись роки й бандури струни (Сергій Васильович Баштан – кобзар нової доби). – К., 2002. – 130 с.
86. Панасюк І. Творча діяльність С. В. Баштана в контексті становлення київської школи академічного бандурного виконавства : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2008. 221 с.
87. Пилипчук В. Специфіка звуковидобування на бандурі. *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність*. 2017. 36. наук.ст. С. 172-177
88. Пухальський Я. Методика преподавания игры на бандуре. – К., 1979.
89. Пшеничний Д. Аранжировка для народних інструментів. – К., 1980.
90. Рожецька Л. Українські народні пісні з репертуару Лариси Руденко : Для голоса у супроводі фортепіано. 2-ге вид. Київ : Муз. Україна, 1974. 52 с.
91. Рудницький А. Про музику та музик. Бібліотека Українознавства ч. 39: монографія / Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Computoprint Corporation, 1980. 336 с.
92. Свердан М.М., Свердан М.Р. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2006. – 352 с.
93. Семешко А.А. Виктор Власов. – К., 2004.
94. Симонова О. Інтерпретація оригінального бандурного твору та педагогічний процес. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики*. № 46. С. 314–321.
95. Скиба О.П. Стиль наукового мислення в інформаційну епоху // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. – 2011. – № 2 (14). – С. 100–104.
96. Скляр І. Київсько-Харківська бандура. Київ, 1971. 69 с.
97. Скляр І. Щоб повнозвучною була бандура. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1967. С. 58–62.
98. Слюсаренко Т.О. Бандурне виконавство як явище національної української культури : автореф. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2016. – 21 с.
99. Соколов Ф. Андреев В.В. и его оркестр. – Л., 1962.
100. Супрун Н. Гнат Хоткевич – музикант. Рівне : Ліста, 1997. 280 с.
101. Турко Н.С. Базові фазиси вдосконалення конструкції бандури к академічного концертного інструмента *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність*. 2017. 36. наук.ст. С. 202-210.
102. Хай М. Музично-інструментальна культура українців / Михайло Хай. – Київ ;Дрогобич, 2007. – 543 с.
103. Хоткевич Г. Бандура та її конструкція: монографія / заг. ред., передм. В. Мішалова. Торонто – Харків: Фонд національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича, 2010. 292 с.
104. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. – Харків., 2002.
105. Хоткевич Г. Підручник гри на бандурі. Частина І. Харків : Держ. вид-во України, 1930. 26 с.
106. Чабаненко Н. Бандурний репертуар як чинник розвитку концертного виконавства. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. № 33. С. 522–528.
107. Черемський К. Повернення традиції. – Харків: Центр Леся Курбаса, 1999.
108. Черкаський Л.М. Українські народні музичні інструменти: навчальний посібник.- К.: ДАКККіМ, 2005. – 264с.
109. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник для вузів. – Харків, 1998.
110. Шуст Я. Кобзарі і лірники України на фоні слов'янського епосу. – Львів, 1953.
111. Юдкін І.М. Загальні та специфічні методи етномистецтвознавчого аналізу культури // Українська художня культура / За ред. І.Ф.Ляшенка. – Київ: Либідь, 1996. – С.93-107.
112. Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007.
113. Яремчук С. Методика викладання соціології та соціогуманітарних дисциплін. – Чернівці, 2015.